

ÇILDIRLI İRFANÎ ÜZERİNE BİR KİTAP

Dr. Doğan KAYA

Âşık Edebiyatı alanında ortak mahlaslı şairler ve buna bağlı olarak hangi şiirin aynı mahlası kullanan hangi şaire ait olduğu bir proplem olarak karşımızda durmaktadır. Buna âşıkların beğendikleri şiiri kendilerine mal edep okumaları/yazmaları da poblemleri iyice girift hale sokmaktadır.

Edebiyatımızda ortak mahlaslı âşıkların sayısı hiç de az değildir. Bu konuda araştırmacı M. Sabri Koz'un bir çalışması vardır. Koz; “*Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu*” başlıklı çalışmasının bir yerinde, hangi mahlasın kaç âşık tarafından kullanıldığını şöyle göstermiştir: *Bahşî, Bezmî, Civan, Cünunî, Devamî, Dildarî, Gülşenî, Hicranî, Hayalî, İrfanî, Kararî, Kâtibî, Kusrûî, Lisanî, Mevcî, Pesendî, Talibî 2; Ceyhunî, Cemalî, Cevlanî, Feryadî, Figanî, Gedayî, İhsanî, Noksanî. Serdarî, Sıdkı 3; Emrah, Fedayî, Kemalî, Kenzî, Seyranî, Türebî ve Zihnî mahlasları 4* şair tarafından kullanılmıştır.¹

Keza Mustafa İsen de buna benzer bir çalışmayı divan şairleri üzerinde yapmıştır. İsen; “*Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler*” adlı yazısında, Şuara Tezkirelerinden hareket ederek tespit ettiği aynı mahlası kullanan şairlerin alfabetik listesini vermiş, hangi mahlası kaç şairin kullandığını ortaya koymuştur.² Bunların içinde öyle mahlaslar vardır ki, yirmiden fazla şair tarafından kullanılmıştır. Mesalâ; *Abdî 24, Arif 23, Feyzî 41, Şeyhî 23* şaire mahlas olmuştur.

Aynı mahlasa sahip birçok kişinin şiirlerinin, zamanla birbirine karışması gayet tabiidir. Aynı talihsizlik Çıldırli Âşık

¹ M.Sabri Koz, “Âşık Edebiyatımızda Ortak Mahlaslar Sorunu”, I. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri, Eskişehir, 1987, s. 169-179.

² Mustafa İsen, “Divan Edebiyatında Mahlasdaş Şairler”, *Millî Eğitim*, S. 82, 2. 1989, s. 22-29.

İrfanî'nin de başına gelmiştir. Edebiyatımızda *Gürünlü İrfanî* (XVIII-XIX yüzyıl), XIX. Yüzyılda yaşamış Ermeni asıllı Aşug *İrfanî / Urfanî, Anamurlu İrfanî / Urfanî* (1839-1871), *Dodurgalı İrfanî*; XX. Yüzyıl âşıklarından *Sungurlulu İrfanî* (1929-1968), Çorumlu, *Kul İrfanî* (Orhan Şahadoğru, 1946-2010) *Ardanuçlu İrfanî* (Ali Osman Şimşek, 1921-) gibi başka İrfanî mahlaslı âşıklar da vardır.

Muhtelif cönklerde de İrfanî tapşırmaı şiirler karşımıza çıkmaktadır. Sözelgeři; Millî Kütüphanede, Sivas Ziya Bey Kütüphanesinde, Doğan Kaya Arřivi'nde ve Dr. Mehmet Yardımcı'nın özel kitaplığında bulunan cönklerde gördüğümüz İrfanî mahlaslı ve ayakları aşağıdaki gibi olan şiirler, acaba hangi İrfanî'ye aittir. Bu, ayrı ve ciddi bir çalışma sonrasında halledilecek bir husustur.

Millî Kütüphane:

(06 Mil Yz Cönk 201)'de "Desinler mecnundur Leylaya gitti"

Sivas Ziya Bey Kütüphanesi:

(6709 / 42b)'de ve (6716 / 20)'de "İrfanî azmetsem dostun köyüne",

(6709 / 59a)'de "İrfanî kulunu yâr eylemişsin",

(6709 / 67a)'de "İrfanî'm de der ki düşmüşem âhâ",

(6709 / 89b)'de "İrfanî'yem ben bu sırra eremem",

(6774 / 5b)'de "Ađ göğse dokunmuş cân yavaş yavaş"

Doğan Kaya Arřivi (Şahsî kütüphanemiz):

Göçdi dirler Sultan Cemal ile mi (4 / 3-4)

Behey dilber deli divâne misin (4 / 51a)

İrfanî'yem gel gel otur yanıma (39 / 19 a)

İrfanî ohuyor isme müsemmâ (39 / 45a)

Sevdiğinden döner da'vâ değildir (39 / 50b)

Şu benim halimden bilen olmadı (28 / 48)

Dr. Mehmet Yardımcı'daki Zile Cönkü:

Vermezem yâr seni bir kan olursa (Zile / 345)

Bakü'de yayımlanan "Çıldırılı Aşık İrfanî, Şeirleri, Hakkındaki Dastan-Revayetler" adlı kitap İrfanî konusunda halledilmesi gereken problemler kısmen halledilmiştir. Kitabın yazarı Ali

Şamil, bu konu üzerinde çalışmış ve tespitlerini kitap haline getirerek 2016'da yayımlamıştır.*

Sözkonusu kitabın başında “İrfanî” havası ve İrfani Lakaplı Âşıklar konusunda bilgi verilmiş; daha sonra Çıldır-Ahıska bölgesinin tarihi, bu bölgenin kültürün zenginliğinde ve çevre kültürleri etkilemesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Bunu “İrfani havası” hakkındaki bilgi ile İrfani üzerinde Azerbaycan’da ve Türkiye’de yapılan araştırmalar ile bu bilgilerin karşılaştırılıp bir senteze varılması izlemiştir.

Metinler kısmında İrfanî’nin muhtelif kaynaklardan ve şahıslardan toplanmış 41 şiirine yer verilmiş, ardından onun hakkında anlatılan *İrfani ve Senem Hanım*, *Çıldır İrfani Hoca*, *İrfani Hoca İle Türkmen Kızı*, *Heste Hasanın Karadaşı Oğlu Deli Bayramı Serbest Bırakması* gibi rivayetlere yer verilmiştir. Kitabın sonunda da “Sonuç” ve yararlanılan 61 Kaynak kaydedilmiştir.

Kitapta anlatılan İrfanî 1750-1814 yılları arasında Çıldır, Azerbaycan ve Tiflis vilâyetine bağlı Borçalı bölgesinde yaşayan, asıl adı Süleyman olan Çıldır İrfanî’dir. İrfanî bir ara imamlık yapmış ve Ardahan’ın Damal İlçesinden bir kış kaçırması sonrasında 7 sene kaçak yaşamış ve sonrasında hapsedilmiş; Ahıska Valisi Atabekli Süleyman Paşa’ya yazdığı bir şiirden sonra ise affedilip serbest bırakılmıştır. Doğu Anadolu’da adı ile bilinen bir makamı vardır. Nasıl ve nerede öldüğü hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Çıldır İrfanî’den sonra edebiyatımızda en fazla iz bırakmış bir başka İrfanî de XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Gürün’ün Çevirme köyünde doğmuş, XIX. yüzyılın ortalarında vefat etmiş olan Gürünlü İrfanî’dir. İrfanî, Babaahmetler sülâlesindedir. Bazen ticaret dolayısıyla Kahramanmaraş ve Gaziantep’e gittiği bunun dışında genellikle ömrünü köyünde geçirdiği söylenir. Çevresinde çok sevilip sayılan birisi olarak bilinmektedir. Asıl adı Hacı olduğundan çevresinde “Hacı Baba” olarak tanınmıştır.

* Ali Şamil, *Çıldır Aşık İrfani, Şeyrləri, Hakkındaki Dastan-Revayetler*, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor İnstitutu Yay., Neşriyyatı, 2016, 152 s.

Şiirleri teknik yönden oldukça kuvvetlidir. Türkçeyi kullanmada ve ele aldığı konuyu yansıtmada son derece başarılıdır. Bilinen on beş kadar şiiri vardır. Şiirleri, Çıldır İrfanî ve Erzurumlu Emrah'ınkilerle karışmıştır. Çıldır İrfanî'ye aitliği kuvvetle muhtemel olan şu şiir, pek çok kaynakta Gürünlü İrfanî'adına da kaydedilmiştir:

*Nece odlanmayan, nece yanmayan
Könül, bir saçı-leylaya bağlandı
Özü şirin, sözü şirin şuh güzel
Kemzesi oh, kaşı yaya bağlandı*

*Yar oturmuş, cila verir özüne
Kudret sürmesini çekmiş gözüne
Daranmış zülfünü, dökmüş üzüne
Sanasan ki bulud aya bağlandı*

*Kebeyi kevséyindir, kaşın eymeler
Bu terifle vesf edemez deymeler
Gülabet gömleyi, altun düymeler
Takılandan kaşı yaya bağlandı*

*İRFANÎ yenice buldu bir dövlet
Deyme, kimselerle eylemez ülfet
Eski sevdiiinden kahdı mehebbet
Şimdi könül bir yosmaya bağlandı*

İrfanîlerle ilgili olarak bugüne kadar önemli çalışmalar ortaya konulmuştur.³ Bu çalışmalardan en önemlisi burada tanıtmaya çalıştığımız Ali Şamil'in çalışmasıdır. Kitaptaki 41 şiirden 36'sı

³ N. T., "Halk Edebiyatı Sayfası", *Ortayayla*, Sivas, Nisan 1937, s. 30-31. / Sait Uğur, *İçel Folkloru*, C. III, Ankara, 1948, 49. / Vasfi Mahir Kocatürk, *Saz Şairleri Atolojisi*, Ankara, 1963, s. 271. / Eflatun Cem Güney, *Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul, 1980, s. 110-111. / Nizamettin Onk, "İrfanî Hoca", *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 359, Haziran 1979, s. 8687-8691. / Ensar Aslan, "İrfanî", *Köz*, S. 5, Ağustos 1980, s. 23-34. / İbrahim Aslanoğlu, "İrfanî", *Sivas Folkloru*, S. 51, Nisan 1977, s. 23-26. / Rasim Deniz, "İrfanîler", *Erciyes*, S. 66, Haziran 1983, s. 8-9. / Rasim Deniz, "Çıldır İrfanî Hoca", *Erciyes*, S. 69, Eylül 1983, s. 12-15. / İbrahim Aslanoğlu, *Sivas Meşhurları*, C. I, Ankara, 2006, s. 533-542.

koşma, 1 tanesi müstezat koşma, 3 tanesi vücutname / yaşnamedir. Şiirlerin sonunda İrfanî'nin Hasta Hasan'la yaptığı "dörttür dört" ayaklı bir karşılaşma bulunmaktadır.

Ali Şamil, İrfanî konusunda gerek Azerbaycan gerekse Türkiye'de yayımlanmış makalelerin çoğuna ulaşmış, buna kendi araştırmalarını da katarak tespitlerini, titizlikle sentez yapma yoluna gitmiştir. Böylelikle bu konuda çalışacak olanlara önemli bir eser kazandırmıştır.